

BEZBJEDNOSNA KULTURA U SOCIOLOŠKOM DISKURSU

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1841001B	COBISS. RS-ID 7744280	UDK 316.7:316.334.3
----------------------------	-----------------------	---------------------

prof. dr Ostoja Barašin

Nezavisni univerzitet, Banja Luka

dr Mićo Živojinović

Apstrakt:

Savremeni globalizacijski procesi su u direktnoj vezi sa različitim izazovima i povezani su sa mnogobrojnim bezbjednosnim prijetnjama sa kojima sedanas susrećečovječanstvo. Život u zajednici čovjeka stavlja pred stalni izbor-sukob ili saradnja. Globalizacija sa sobom nosi izazove i bezbjednosne prijetnje, kako na globalnom, tako i na regionalnom i lokalnom nivou. Sve izraženija socijalna nejednakost, siromaštvo i nezaposlenost, međudržavni i međureligijski sukobi, terorizam, klimatske promjene i niz drugih industrijskih rizika i prijetnji sve više utiču na stabilnost planete i povećavaju bezbjednosne rizike do nemjerljivih razmjera. Dolazi do ekspanzije obrazovanja nevjerojatnih razmjera i dinamike, a broj naučnih organizacija i naučnih radnika raste geometrijskom progresijom. Na taj način obrazovanje izmiče društvenoj kontroli, a mogućnost zloupotrebe znanja, takođe, raste geometrijskom progresijom. Vojna industrija, genetski inženjering i proizvodnja genetski modificovanih organizama, najava ugradnje čipova u tijelo ljudi sa podacima o svakom čovjeku uvodi nas brzinom svjetlosti u zonu sumraka.

***Ključne riječi:** Bezbjednost, bezbjednosna kultura, bezbjednosni izazovi, rizici, bezbjednosne prijetnje*

1. BEZBJEDNOSNA KULTURA-RAZUMIJEVANJE POJMA

1.1. Bezbjednost

Veze među ljudima su neizbježne i mogu se temeljiti na međusobnoj sardnji i pomaganju ili na sukobima i neprijateljstvu. „Ljudi su predodređeni da budu rivali i da se međusobno bore za rjetka materijalna dobra ili, pak, da udružuju energiju radi povećanja

materijalnih dobara i općeg dobra” (Kukić, 2004:501). U daljoj raspravi Kukić navodi da bezbjednost od nasilja kao „stila života” je poželjna projekcija, ali i ambicija svakog društva, jer je nasilje, objektivno, najveća opasnost u funkciji nestajanja čovjeka i ljudske zajednice. Dilema kako urediti društvo utemeljeno na bezbjednosti svakog pojedinca i zajednice u cjelini zaokuplja čovjeka još od predistorijskog perioda, a sa njom se svakodnevno susreće i danas.

Prije bilo kakve rasprave o bezbjednosnoj kulturi bitno je razumjeti pojam bezbjednosti koji se može odrediti kao stanje u kom je obezbijedena uravnotežena fizička, duhovna, društvena i materijalna egzistencija pojedinca i zajednice kao cjeline u odnosu prema drugim pojedincima, društvenim zajednicama i prirodi.

„Društvene promjene nastale u posljednje dvije decenije 20. vijeka nošene na krilima neoliberalizma dovele su do turbulentne situacije u svim sferama ljudskog društva, a posebno u bezbjednosti, politici, ekonomiji, pravu, itd. Ove promjene omogućile su stvaranje mreža opasnih, kontinuiranih, sveprisutnih i manje vidljivih izazova, prijetnji, čija promjenljiva priroda i multiplicirane varijacije otežavaju njihovo definisanje. Prema jednoj od klasifikacija aktuelni izazovi i prijetnje globalnoj bezbjednosti se razvrstavaju na: terorističke (nacionalnih i transnacionalnih razmjera), za proliferaciju oružja radi masovnog uništavanja; prijetnje od nestabilnih režima; lokalne i transnacionalne mreže kriminala, trgovine ljudima, oružjem, opojnim sredstvima i, što je najčešća pojava, kombinovane prijetnje, u kojima transnacionalne mreže etno - vjerskih fanatika objedinjavaju više ekstremnih elemenata razorne moći.” (Vejnović-Obrenović, 2017:108).

Cjelokupno čovječanstvo je danas okrenuto pitanju bezbjednosti, kako njegovom razumijevanju, tako i funkcijom i opsjednuto je traganjem za modelom njegove efikasnosti i stalnog unapređenja. „Nikad nije bilo više, raznovrsnijih i efikasnijih ljudskih i materijalnih kapaciteta za zaštitu bezbjednosti i nikada se društvo nije osjećalo bespomoćnijim i ranjivijim na ugrožavajuće pojave, koje su sve destruktivnije. Često se postavlja pitanje: šta je bezbjednost? Još češće se pitamo da li uopšte treba postavljati ovakva pitanja jer je mnogo toga, samo po sebi jasno. Međutim, da li je tako?” (Mijalković-Keserović, 2010:33).

Suština i filiozofija bezbjednosti se nisu mijenjali kroz istoriju ljudskog društva, ali čestim promjenama su podložni priroda i oblici ugrožavanja bezbjednosti. Poznavanje pojma bezbjednosti nesporno potvrđuje da ne postoji riječ kao što je bezbjednost, koja se više koristi u svakodnevnom životu, a da je značenje koje se njome određuje je manje jasno i precizno. Ovim pojmom se koriste sve kategorije društva, naučnici koji se bave ovim problemom, predstavnici državnih struktura, političke vođe, domaće i međunarodne organizacije, privredni subjekti, zdravstveni radnici i ovaj spisak se može nizati u nedogled. Tako možemo zaključiti da je određenje bezbjednosti višeznačno i netipično.

„Problematika bezbjednosti, zbog svoje složenosti i činjenice da predstavlja imanentnu potrebu pojedinca, države i cijele međunarodne zajednice, te kao takvu je valja sagledavati cjelovito – teorijskim uopštavanjem i primjenom u praksi. U tom smislu, prvi korak jeste teorijsko određenje bezbjednosti i sistema bezbjednosti. U okviru navedenog određenja neumitno se nameće potreba pronalaženja neophodnih konstituenasa bezbjednosti kao nauke.

Nadalje, celovita obrada sistema bezbjednosti usmjerena je najpre na sagledavanje najznačajnijih vrsta sistema bezbjednosti: totalitarnih, demokratskih i nadnacionalnih.

Nakon toga, bilo je potrebno, u sažetom obliku, prikazati najznačajnije karakteristike pojedinih savremenih sistema bezbjednosti.” (Đorđević, 2013:6).

Riječ bezbjednost je, danas, u gotovo svim jezicima i kulturama, ušla u upotrebu u velikom broju veoma različitih društvenih oblasti, kao što su politika, zdravstvo, obrazovanje, informatika, ekologija, sport, psihologija, ekonomija i finansije, arhitektura itd. O njenom izuzetno velikom značaju i rasprostranjenosti najbolje govori činjenica da je ona na internetu zastupljenija od reči bog, mir, rat ili politika.¹

„Nastanak i definisanje bezbjednosti kao naučne discipline determinisali su sljedeći faktori:

- 1) činjenica da se u praksi javlja sve veći broj destruktivnih oblika koji ugrožavaju bezbjednost, ne samo pojedinca, već se mora imati na umu da je riječ o ugrožavanju kolektivne bezbjednosti;
- 2) unutrašnja i spoljašna bezbjednost država i čitave međunarodne zajednice je višestruko ugrožena, što nameće potrebu sistematskog izučavanja mogućnosti za očuvanje bezbjednosti, a to je moguće korišćenjem pouzdane analize prakse i korišćenjem adekvatnih naučnih metoda i postupaka,
- 3) postojeća znanja o izvorima i oblicima ugrožavanja bezbjednosti nameću potrebu da se, u skladu s tim, uspostavi efikasan integralni sistem bezbjednosti, čemu može znatno da doprinese primjena teorijskih i praktičnih saznanja.

Svakako je opravdano reći da bezbjednost spada u oblast društvenih nauka i da je, kao naučna disciplina u razvoju. Do toga dolazimo određivanjem pripadnosti pojedinih obilježja bezbjednosti kompleksu nauka (na osnovu klasifikacija nauka). To ne znači da bezbjednost odvajamo od ostalih nauka, već je to nastojanje da se tačno utvrdi područje, predmet, cilj, metod i jezik bezbjednosti kao naučne discipline”. (Đorđević, 2013:7).

Za temeljnu raspravu o konceptu bezbjednosti od vitalnog je značaja da se termin bezbjednosti definiše pažljivo, što podrazumijeva dvije stvari: slaganje o izvoru značenja pojma bezbjednosti i najširem opisu termina, sa odgovorom na pitanja: bezbjednost od koga, bezbjednost za koje vrijednosti, koliko bezbjednosti, od kojih prijetnji bezbjednosti i bezbjednost kojim sredstvima?

Pojam bezbjednost je kompleksan i složen društveni fenomen koji, etimološki posmatrano, potiče od latinske riječi *securitas-atis* što znači bezbjednost, odsustvo opasnosti, izvjesnost, samopouzdanje. U engleskom jeziku postoje dva izraza *security* i *safety*. Riječ *security* odnosi se na nacionalnu bezbjednost – *national security*. Pojam *safety* označava sposobnost djelovanja, kako ne bi došlo do nepoželjne bezbjednosne situacije, ili takvih prilika koje mogu da izazovu bezbjednosne implikacije. U francuskom se koriste izrazi *securite* i *surete*, u ruskom *bezopasnost* i znači odusustvo materijalne bijede, u italijanskom *sigurezza*, a u Nemačkoj *sicherheit*. U srpskom govornom području u upotrebi je riječ *bezbjednost*. Riječ je izvedena iz reči bezbjedno, što u suštini predstavlja bezopasnost, obezbjeđenje sa najvećom pouzdanošću, osobinu onoga ko je bezbjedan. Često dolazi do miješanja termina bezbjednost, sigurnost i zaštita. *Sigurnost* je uži pojam koji

¹ Filip Ejodus dobro primjećujeda je riječ bezbjednost na internetu zastupljenija od reči bog, mir, rat ili politika „Pretraga je izvršena na engleskom jeziku u pretraživaču Google, 3. oktobra 2011. godine. Rezultati o broju pojavljivanja ovih reči na mreži su: bezbednost (2, 410 miliona puta), bog (oko 289 miliona), mir (840 miliona), rat (509 miliona) i politika (909 miliona).” (Filip Ejodus, Međunarodna bezbjednost: teorije, sektori i nivoi, Službeni glasnik i Centar za bezbjednosnu politiku, 2012:25)

se prvenstveno odnosi na ličnu sigurnost, koju čine prvenstveno pravna, politička, ekonomska i socijalna sigurnost, dok je bezbjednost pojam koji obuhvata najširi dijapazon, od lične preko državne do integralne bezbjednosti. Zaštita je uži pojam i od pojmova bezbjednosti i sigurnost i odnosi se samo na pasivnu komponentu bezbjednosti, dok savremeni pojam bezbjednosti obuhvata i aktivnu komponentu.

„Bezbednost se može definisati kao stanje organizacija i funkcija bezbednosti. Bezbednost kao stanje predstavlja zaštićenost nekog dobra, vrednosti i tekovine društva. Bezbjednost može biti spoljna i unutrašnja. Spoljna bezbednost se odnosi na nezavisnost, suverenitet i teritorijalni integritet države, a unutrašnja na nesmetano funkcionisanje konkretnog ustvanog poretka, odnosno društveno-političkog, ekonomskog i pravnog sistema i zaštićenosti dobara, vrednosti, i drugih objekata zaštite. Kao mehanizam zaštite bezbednost ima različite oblike organizacionih formi. Kao funkcija, bezbednost je nerazdvojni atribut države bez obzira na karakter uređenja, politički sistem i oblik vlasti.” (Vojna enciklopedija K-1, VIZ Beograd, 1970:597)

Mijalković i Keserović smatraju da se bezbjednost može smatrati procesom, a prije svega, željenim proizvodom tog procesa-stanjem. Biti bezbjedan znači biti zaštićen od uticaja neželjenih pojava i osjećati se zaštićenim u predvidivom i kontrolisanom ambijentu. Bezbjednost je rezultanta odnosa-balansa između stvarne i potencijalne ugroženosti referentnih vrijednosti i interesa i postojećih kapaciteta (ljudskih, materijalnih, organizacionih i funkcionalnih) koji ih štite. Apsolutna bezbjednost je idealna kategorija.

„Jednostavno shvatanje bezbjednosti kao subjektivne kategorije, odnosno kao osjećaja bezbjednosti, je vrlo problematično s obzirom na to da neuočavanje opasnosti ne znači da opasnosti nema. Dok s druge strane, pretjerano uočavanje opasnosti može dovesti u svojevrstnu paranoju koja opet može rezultovati kako fizičkom, tako i psihičkom destrukcijom pojedinca, grupe ili društva. Takođe, shvatanje bezbjednosti isključivo kao objektivne kategorije (na primjer očuvanje postojećeg stanja) može zavarati, odnosno može biti izgovor za izbjegavanje suočavanja sa savremenim problemima koje okružuju čovjeka, društvenu zajednicu, državu, pa čak i međunarodnu zajednicu“. (Tatalović, 2006:65).

D. Simić smatra da, osim istraživanja uzroka sukoba i samih nasilnih sukoba između organizovanih političkih zajednica, „zamisao bezbjednosti treba da uključi i uslove koji pogoduju odustajanju od upotrebe sile i ustanovljavaju odnose trajnog mira i plodotvorne saradnje”, odnosno „nauka o bezbednosti treba u sadržaj svog predmeta da uključi obe dimenzije: negativnu (uzroci rata), ali i pozitivnu (mir i saradnja, odnos demokratije i mira, bezbednost i udruživanje, kao i najšire, teoriju stabilnog i demokratskog mira)”. (Simić, 2002:22.)

U srpskom jeziku bezbjednost znači odsustvo opasnosti, bezopasnost, stanje u kome se ne osjeća nikakva opasnost. Bezbjedan je onaj koji je osiguran od opasnosti, zaštićen, pouzdan, siguran, obezbjeđen; pa bi bezbjednost bila stanje onoga koji je bezbjedan ili onoga što je obezbjeđeno. Iz ugla pojedinca, moglo bi se reći da bezbjednost znači odsustvo straha za sebe, svoje bližnje i svoja dobra, a iz ugla neke društvene grupe ili čitavog društva – odsustvo prijetnji opstanku te grupe, odnosno društva i njihovih vrijednosti koje smatraju bitnim za održanje i napredak i koje kao takve treba posebno štiti od ugrožavanja. Prihvatajući navedeni stav, a u cilju izbjegavanja određenih nejasnoća u vezi sa jezičkim pojmom u ovom radu se opredjeljujemo za termin bezbjednost.

Bezbjednost u savremenom svijetu se definiše kao vojno-odbrambena, politička, ekonomska i ekološka bezbjednost (oblast zaštite životne sredine). Vojno-bezbjednosni aspekt se odnosi na kapacitet države da vodi oružanu borbu. Politička bezbjednost se odnosi na organizacionu stabilnost države, sistema vlasti i ideologije koje im kao takvim daju legitimitet. Ekonomska bezbjednost se odnosi na mogućnost pristupa resursima, finansijama i tržištu koji su potrebni za održavanje prihvatljivog nivoa dobrobiti države i njene moći. Nacionalna bezbjednost se odnosi na održivost unutar prihvatljivih uslova za razvoj jezika, kulture i religije, nacionalnog identiteta i običaja. Bezbjednost u oblasti životne sredine se odnosi na stanje u biosferi na lokalnom i planternom nivou, kao osnovnog sistema od koga zavisi cjelokupna ljudska egzistencija.

Teoretičari razlikuju pet oblika prijetnji koje korespondiraju sektorima bezbjednosti:

- Vojna prijetnja je opasnost za sve strukture države
- Političke prijetnje imaju za cilj da unište internu organizacionu sposobnost, nacionalni identitet i institucije države.
- Društvene prijetnje je teško razgraničiti od političkih, ali je bitna njihova osobina da izviru iz samog društva
- Preostale dvije vrste prijetnji su ekonomske i prijetnje životnojsredini koje je teško razumjeti u bezbjednosnom smislu jer je teško odrediti ko je odgovoran za, na primjer, ekonomski pad ili devastiranu životnu sredinu.

Kakva će biti uopšte bezbjednosna politika jedne države (vanjska i unutrašnja), zavisi od niza faktora, a posebno se diferenciraju sljedeći:

- Kulturno-istorijsko nasljeđe,
- Geografski položaj

Nacionalna bezbjednost se odnosi na djelatnost države kojom ona, u skladu sa svojim ukupnim mogućnostima u sadašnjosti i resursima koje gradi za budućnost, štiti vlastiti integritet, suverenitet, identitet, opstanak i druge vrijednosti i interese. Društvene mogućnosti u svom najširem shvatanju su uslovljene i kulturnim obilježjima, kao što su tradicija, vrijednosti, vjerovanja, institucije, ali i način života. Kada je riječ o bezbjednostitrebama imati na umu da nije dovoljno samo odsustvo nekog ili nečeg što nas ugrožava, već se mora živjeti u društvu koje se temelji na pravdi, moralu i kulturi, odnosno društvu koje stalno unapređuje svoje vrijednosti

1.2. Bezbjednosna kultura

Bezbjednosnom kulturom se može smatrati bezbjednosna aktivnost koja izražava spremnost djelovanja i ponašanja u skladu sa stečenim znanjima i vještinama, kao i u skladu sa prihvaćenim vrijednosnim stavovima. Ogleda se u prepoznavanju opasnosti, reagovanju na njih izbjegavanjem ili otklanjanjem opasnosti ili upućivanjem na one subjekte koji će profesionalno reagovati i sačuvati ugrožene vrijednosti.

Bezbednosna kultura se može definisati kao skup usvojenih stavova, znanja, vještina i pravila iz oblasti bezbjednosti, ispoljenih kao ponašanje i proces, o potrebi, načinima i sredstvima zaštite ličnih, društvenih i međunarodnih vrijednosti od svih izvora, oblika i nosilaca ugrožavanja bez obzira na mjesto ili vrijeme njihovog ispoljavanja.

U samom sistemu bezbjednosti bezbjednosna kultura se kao dio funkcije samog sistema bezbjednosti može definisati i kao skup neformalnih profesionalnih normi i vrijednosti koje funkcionišu unutar hijerarhijske bezbjednosne organizacione strukture, a u funkciji su izvršavanja bezbjednosnih zadataka.

„Razumijevanje koncepta bezbjednosne kulture podrazumijevalo bi bezbjednosne aktivnosti i ponašanja koji proističu iz odgovornosti i spremnosti djelovanja svih subjekata u jednom društvu, u skladu sa stečenim znanjima i veštinama, kao i prihvaćenim vrijednostima i vrijednosnim orijentacijama, vjerovanjima i izgrađenim stavovima utemeljenim u datoj kulturi i kulturnom nasljeđu. Ogleda se u načinu na koji se najšire shvata okruženje, ispoljava razumijevanje za dinamiku društvenih odnosa (i na pojedinačnom i na širem planu), uočava važnost apsolutne kontrole nad sopstvenim dobrima (načelo suvereniteta), načina na koji se uočavaju i definišu opasnosti, rizici i prijetnje, zatim određuju interesi i biraju sredstva ili instrumenti za djelovanje. Bezbjednosna kultura može se razmatrati i kroz njene unutrašnje i spoljašnje manifestacije. Unutrašnje se odnose na promišljanje bezbjednosti ili razvoj ideje o bezbjednosti, a spoljašnje na ponašanje u sferi bezbjednosti, kao i odnos ili pristup bezbjednosti koji se prevashodno odnosi na spremnost i sposobnost da se odgovori na rizike i prijetnje, bilo u materijalnom bilo u duhovnom smislu”²

Prema ovoj definiciji bezbjednosne kulture uočljivo je da se ona određuje u odnosu na ugrožavanje, opasnost ili prijetnje, koji su ključne odrednice za uspostavljanje i razvijanje jednog ovakvog koncepta. Naravno, može se govoriti i o nekim drugim, novim dimenzijama koje se orijentišu prema bogatijem sistemu motivacije za djelovanje, kao što su, na primer, bolji uslovi razvoja i unapređenja odnosa između određenih aktera na međunarodnoj sceni ili unutar države uprkos prisutnim prijetnjama i opasnostima. Takođe, zanimljiva je i dimenzija koja integriše raznorodne društvene elemente i njihove specifične funkcije, kao i potkulture, i njihove različite uloge, obavljajući određene fundamentalne funkcije u procesu humanizacije čoveka i njegovog svijeta.

Dramatične društvene promjene koje u svim sferama ljudske egzistencije, kako na globalnom, tako i na lokalnom nivou tokom poslednjih nekoliko decenija dovele su do stanja u kojem se dešavaju događaji koji imaju značaj za nacionalnu bezbjednost. Osjećaj nesigurnosti koji pritiska čovjeka nikada nije bio jači i pored činjenice da sistem bezbjednosti nikada nije bio jači i razvijeniji. Tradicionalno shvatanje po kojem se država smatra ekskluzivnim nosiocem poslova bezbjednosti je jednostavno iščezlo i na sceni imamo transformaciju ka bezbjednosno samoorganizovanom društvu. Država se koncentriše na organizovanje mjera odgovora na snažnije bezbjednosne izazove, a manje opasan prostor se ustupa samoorganizovanom društvu koje treba da se štiti od manje opasnih pojava. Ovakav koncept podrazumijeva koordinisano i povezano djelovanje svih subjekata, bez obzira na značaj prijetnji i stepna ugrožavanja društva. Distribucija dijela odgovornosti na društvo ne znači i samostalno djelovanje, pa stoga govorimo o cjelovitom sistemu bezbjednosti sa definisanim nosiocima. Na taj način se stvara nova kultura bezbjednosti koja ima prvorazredni preventivni značaj i u kojoj učestvuju svi subjekti lokalne zajednice. Bezbjednosna kultura se, prvenstveno, oblikuje na nacionalnom nivou i kao takva bezbjednosna kultura je najdjelotvornija.

² http://www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/arhiva/VD_2014-prolece/66-2014-1-06-Stanarevic.pdf

„Bezbjednost i kultura su kategorije koje se nužno dopunjuju i grade određeni odnos međuzavisnosti. Ako se kultura definiše kao skup univerzalnih vrijednosti na osnovu kojih čovjek određuje svoj položaj u društvu i svijetu, a bezbjednost kao zaštita i zaštićenost tih vrijednosti, jasne su njihova povezanost i uslovljenost” (Mijalković-Keserović, 2010:199-200).

Iz prethodnog stava proizilazi da je bezbjednosna kultura ono ponašanje kojim se stvarabezbjednost ili doprinosi njenom jačanju. Dakle, bezbjednosna kultura se može shvatiti kao skup usvojenih stavova, znanja, vještina i pravila iz domena bezbjednosti ispoljenih kao ponašanje i proces o potrebi zaštite i očuvanja ličnih, društvenih i međunarodnih vrijednosti od svih oblika ugrožavanja bez obzira na mjesto, vrijeme i način njegovog ispoljavanja. Bezbjednosna kultura doprinosi definisanju odnosa između subjekta bezbjednosti, kako službi bezbjednosti tako i drugih subjekata i društvenih struktura. Ako je funkcija kulture, uopšte, unošenje reda u društvo, onda je bezbjednosna kultura svakako značajna sa stanovišta unošenja reda u primarnu funkciju bezbjednosti društva. Bezbjednosna kultura zaštite nacionalne bezbjednosti pokazuje stepen izgrađenosti svijesti o referentnim vrijednostima koje država i društvo štite svim raspoloživim resursima.

„Tako bi suštinu bezbjednosne kulture predstavljala svijest o neophodnosti suprotstavljanja pojavama ugrožavanja nacionalne bezbjednosti: otklanjanjem etioloških faktora, samostalnom akcijom protiv aktera ugrožavanja, ukoliko se time ne ugrožava sopstvena bezbjednost ili bezbjednost drugih; blagovremenim alarmiranjem drugih subjekata bezbjednosti koji će spriječiti nastanak štetne posljedice, ublažiti, ukloniti ili onemogućiti razvoj štetne posljedice, kao i što efikasnije revitalizovati napadnute referentne vrijednosti. Očigledno je bezbjednosna kultura mnogome posledica socijalnog i istorijskog nasleđa. Istovremeno, nesporan je njen inovativan i kreativan značaj u rješavanju problema na svim nivoima bezbjednosti”. (Mijalković-Keserović, 2010:201-202).

2. IZVORI UGROŽAVANJA BEZBJEDNOSTI

Savremeni sistem bezbjednosti društva predstavlja oblik organizovanja društva u zaštiti njegovih vitalnih vrijednosti. U organizovanju sistema bezbjednosti datog društva, u principu, se polazi od najmanje dva osnovna pitanja koja trebaju dati odgovor koji su to oblici i nosioci ugrožavanja od kojih treba štititi društvo, kao i na koji način elementi sistema trebaju djelovati u cilju ostvarenja osnovnog cilja njegovog uspostavljanja. „Ljudi su nasilni. Može se raspravljati o tome da li je ova sklonost nasilju dio naše biologije, ali je jasno da nasilje postaje uobičajeno kada ljudi oforme trajne zajednice. Direktno nasilje se obično smatra devijacijom i zločinom, dok kolektivno nasilje, nasilje u kome učestvuju mnogi pojedinci, može da ima nekoliko oblika: ponašanje mase koja napada određenu metu; revolucionarnu akciju mase u pokušaju da zbaci politički režim; terorizam koji obuhvata sporadično nasilje protiv vladinih i civilnih ciljeva, osmišljeno kako bi se stanovništvo obeshrabrilo a vlada delegitimisala” (Tarner, 2009:449).

Saglasnost o definiciji pojma ugrožavanje ne postoji jer se on različito koristi zbog korišćenja različitih termina koji sa sobom nose i različito viđenje njegove suštine. U krivično-pravnom smislu ugrožavanje znači opasnost koja u većoj ili manjoj mjeri predstavlja mogućnost oštećenja ili uništenja nekog dobra ili vrijednosti. Sociološki po-

smatrano, ugrožavanje bezbjednosti je vezano za društvene sukobe i protivrječnosti, kao i protivdruštvena ponašanja i njih nije moguće unaprijed odrediti. Pored navedenog, ugrožavanje se može smatrati procesom koji može nastati kao proizvod suprotnih interesa koji se ne mogu ostvariti u isto vrijeme niti se može postići kompromis o načinu uklanjanja konflikta ili protivrječnosti. Ugrožavanje ispoljava uticaj na sve društvene procese, pa je praktično nemoguće u okviru jedne naučne discipline utvrditi teorijsko-metodološke stavove o svim mogućim aspektima ugrožavanja. Nosioci različitih interesa mogu biti subjekti unutar samog društva ili spolja, kao spoljni faktor.

Već posmatrano krivično-pravno i sociološko određenje ugrožavanja društva ne određuju pojam ugrožavanja u cjelini, jer su zanemareni prirodni i tehnički činioci ugrožavanja društva koji nisu zanemarivi. Navedene definicije ne daju odgovor koji obim neke pojave i koliko trajanja je potrebno da bi se to smatralo pojavom ili procesom ugrožavanja. Posmatrano globalno može se zaključiti da živimo u svijtu rizika i da je globalno društvo utemeljeno na mnogim rizicima i protivrječnostima koji nisu ograničeni vremenski, prostorno, kao ni društveno. Izvori ugrožavanja se ne mogu smjestiti samo na prostor društvene interakcije, jer procesi u prirodi sve više čovjeka čine nemoćnim pred moćnim prirodnim katastrofama pred kojima on postaje mali i bespomoćan. Suočeni sa bezbrojnim rizicima društva čine ogromne napore da se odupru najvećem broju rizika kroz proces upravljanja rizicima. Proces upravljanja rizicima prinudio je institucije društva da se postiče visok stepen sinergije napora, arezultat je veći stepen učinka. To, kako isiče Gidens, mora dovesti do višeg stepena društvene refleksivnosti, ili drukčije rečeno mora se kritički promišljati na date okolnosti. Takvim stanjem sociologija kao kritička nauka dobija bitnu ulogu i zadatak u procesu razumijevanja svih ovih pojava i njihovom uticaju na razvoj i funkcionisanje društva i društva, posmatrano globalno.

Uopšte posmatrano, ugrožavanje bezbjednosti postoji uvijek kada se dovodi u pitanje postojanje, ispoljavanje i uživanje onog što je za društvo vrijedno i značajno, odnosno kada se na referentnim vrijednostima javljaju ili se mogu javiti neželjene promjene ili se ne mogu nesmetano uživati. Znači, ugrožavanje bezbjednosti je process, ali i stanje koje je njegova posljedica.

„Geopolitičke promjene u zadnjim decenijama prošlog vijeka su prouzrokovale promjenu mnogih dotadašnjih strategija i politika bezbjednosti i inicirale nove pristupe u bezbjednosnim aspektima, kako u teoriji, tako i u praksi. U narednom periodu geopolitičke promjene će neminovno kreirati novo bezbjednosno okruženje, nove koncepte bezbjednosti i različite konsekvence. Otvoreno je pitanje kako će pojedini faktori uticati na oblik, sadržaj, domet i posljedice novih oblika i rizika.” (Kovačević, u Zbornik 2015:15-16).

Proces globalizacije teče sa svim svojim osobenostima, pozitivnim i negativnim, koji uključuje prijetnje i bezbjednosne izazove globalnog karaktera, kao što je međunarodni terorizam. „Imajući u vidu najavljeni proces globalizacije sa sobom neminovno nosi i odlučne otpore ovom procesu, SAD su se oredijelile za podrivanje i destabilizaciju iznutra „neposlušnih zemalja”. U tom opštem procesu destabilizacije svoje mjesto nalaze i i razne militatne, separatističke kriminogene, fundamentalističke i druge grupe, kao transmisija nasilja prema legalnim organima vlasti, zarad svojih ciljeva i interesa. Suprotnost između razvijenih i nerazvijenih zemalja je sve veća i izraženija, a to se posebno ispoljava u domenu energetske potreba. U današnje vrijeme SAD troše 25% svjetske proizvodnje nafte.” (Keserović, 2012:410).

Globalni rat protiv terorizma koji su SAD povele nakon 11. septembra, uključivanjem u procese održavanja mira u Avganistanu, Iraku, Libiji, Siriji, Balkanu, izazvao je kontraakcije terorističkih organizacija koje različitim oblicima terorističkih akcija nastoje da utiču na politiku SAD i drugih zemalja antiterorističke koalicije u regionu Bliskog i Srednjeg istoka.

„Po mišljenju stručnjaka sa prestižnog međunarodnog institut za strateške studije iz Londona, borba protiv terorizma koja je započela protivterorističkom operacijom u Avganistanu, invazijom i okupacijom Iraka, akcijama u Pakistanu koje su dovele do ubistva osnivača i vođe Al Kaide, Osame Bin Ladena, intervecijom u Libiji, prijetnjom intervencijom u Siriji, Iranu, Sjevernoj Koreji, tek je otvorila „pandorinu kutiju”, jer je omogućila regrutovanje novih terorista za nove poduhvate koji poprimaju karakter oružanih agresija, ne po angažovanim snagama, koliko po posljedicama koje prouzrokuju po nacionalne bezbjednosne sisteme i njihove vlade. Očiti primjer za to je i teroristički napad u Moskvi, Madridu i Londonu koji svjedoči o reorganizovanosti Al Kaide.” (Keserović, 2012:410).

Globalizacija je učinila da se društva otvaraju, dovela je do uspona individualizma i sve manjeg interesa za probleme društva. To, na određen način, dovodi do pasivnosti pojedinca prema problemima bezbjednosti. S jedne strane, neupitan je i nepodijeljen interes, kako pojedinca, tako i društva da sistem bezbjednosti funkcioniše, dok sa druge strane mogućnost da pojedinac uoči, razumije i adekvatno reaguje na prijetnje je u najmanju ruku, upitna. „Posljedice globalizacije su dalekosežne i dopiru praktično do svih aspekata društvenog svijeta. Pa ipak, s obzirom da je globalizacije nezavršen proces koji po svojoj unutrašnjoj prirodi kontradiktoran, ona proizvodi posljedice koje je teško predvidjeti i kontrolisati. O tom procesu možemo razmišljati i u kategoriji *rizika*. Mnoge promjene do kojih je dovela globalizacija rađaju nove oblike rizika koji se u velikoj mjeri razlikuju od onih koji su postojali u prošlosti. Za razliku od nekadašnjih rizika koji su imali utvrđene uzroke i poznate posljedice, rizicima savremenog doba ne može se odrediti porijeklo niti im se mogu sagledati efekti.” (Gidens, 2007:71-72).

U nedostatku definitivnog odgovora u vezi sa uzrocima i ishodištima različitih rizika i prijetnji, pojedinac je prinuđen da samostalno donosi odluke o tome koje rizike je spreman da prihvati, što može djelovati vrlo zbunjujuće. Čak i jednostavne odluke, kao što je odluka o tome šta jesti se donose u opštoj zbrci kontradiktornih informacija o pojedinim prehrambenim proizvodima. Slična situacija je i sa vakcinama, kao sredstvu za preventivnu zaštitu od teških bolesti koje mogu imati epidemijske razmjere.

„Pod uticajem naučno-tehnološkog napretka pojavljuju se novi činiooci u procesu proizvodnje i prometa kao što su informacija, prostor i vrijeme. Dolazi do ekspanzije obrazovanja nevjerojatnih razmjera i dinamike, a broj naučnih organizacija i naučnih radnika raste geometrijskom progresijom. Na taj način obrazovanje izmiče društvenoj kontroli, a mogućnost zloupotrebe znanja, takođe, raste geometrijskom progresijom. Vojna industrija, genetski inženjering i proizvodnja genetski modifikovanih organizama, navedena ugradnje čipova u tijelo ljudi sa podacima o svakom čovjeku uvodi nas brzinom svjetlosti u zonu sumraka. Multinacionalne kompanije osvajaju apsolutni monopol na znanje i potčinjavaju ga logici profita i vladanju ljudskim umom, a za to vrijeme škole su izgubile trku sa vaspitanjem o kojem je govorio Lok.” (Barašin, Zbornik 2015:207).

Osnovna funkcija sistema bezbjednosti je preventivna, koja svojim postojanjem i znanjem predstavlja instrument odvratanja neprijateljske i druge kriminalne djelatnosti

organizacija, grupa ili pojedinaca. Ako do nepoželjne aktivnosti dođe, sistem mora energično i represivno djelovati, otklanjanjem uzroka opasnosti i eliminisanjem njihovih nosilaca na pravno dozvoljen način.

3. LJUDSKA PRAVA I BEZBJEDNOST

Bezbjednost je jedna od osnovnih ljudskih potreba kao što su neupitna garancija opstanka, napretka i blagostanja, ekonomska sigurnost, humanost i poredak; slobodan život bez straha i teškoća; univerzalno dobro na koje svi imaju pravo, ali i svečano obećanje političkih vođa kojima je bezbjednost ljudi prvorazredna obaveza, najvažniji cilj u unutrašnjoj i spoljašnjoj politici; spremnost da se uspostavi jaka veza između pojedinaca i svijeta, države i građanina.

Stvaranje nove politike nacionalne bezbjednosti je preduslov i okvir za stabilnost u regionu i uključivanje u svjetske tokove. Pitanje kreiranja nacionalne bezbednosne politike je posebno značajno jer je ono ujedno i dio procesa tranzicije BiH, kao pokazatelj smjera, tempa i dohvata reforme celokupnog društva. Sa druge strane, kreiranje nacionalne bezbjednosne politike podrazumijeva izbalansiran sistemski pristup, kako prema potrebi za uspešnim i efikasnim eliminisanjem pojava ugrožavanja bezbjednosti, tako i prema očuvanju i unapređenju ljudskih prava i sloboda. Samo na taj način moguće je maksimalno isključiti zloupotrebe, kao što je pravo na privatnost linosti i drugih tekovina opšteg civilizacijskog dostignuća. Neprestano treba imati u vidu da ljudska prava predstavljaju osnovna moralna prava svih ljudi i da su neophodna za dostojanstven život. Poštovanje ljudskih prava, kao ideal i imperativ, s kraja XX i početka XXI veka, postalo je prirodno povezano sa međunarodnim mirom i bezbjednošću, što ukazuje na novi model koncepta ljudske bezbjednosti. Zbog toga su ova prava univerzalna, neotuđiva, urođena i nedjeljiva. Da bi se ostvarila, ljudska prava moraju da budu identifikovana i kodifikovana u okviru međunarodnog, regionalnog i nacionalnog pravnog sistema. Države i njihove izvršne vlasti moraju imati zakonsku obavezu da ih poštuju prema međunarodnim, univerzalnim i regionalnim standardima, kao i po nacionalnom ustavu i zakonima. Koncept ljudskih prava moraju da brane nezavisni sudovi zakonom propisnim procedurama. Da bi bila efikasna, ljudska prava moraju se inkorporirati u nacionalne zakone, a zakonski elementi prava ne mogu se ignorisati.

ZAKLJUČAK:

Glavno obilježje bezbjednosti na početku 21. vijeka je mješavina kontinuiteta i promjena, neizvjesnosti i međuzavisnosti. Dramatične promjene u međunarodnim odnosima, započete rušenjem blokovske podjele svijeta i raspadom Varšavskog pakta, doprinijele su značajnom napretku, ali i brojnim protivrječnostima. Bezbjednosni izazovi u interesno polarizovanom svijetu su u porastu. Kraj „hladnog rata“ donio je promjene u međunarodnim odnosima koje su se najznačajnije odrazile na bezbjednost. Novi pristupi bezbjednosti usmjereni su na širenje stabilnosti, saradnje i bezbjednosnog okruženja, kao glavnih načina za dostizanje i očuvanja nacionalne i globalne bezbjednosti. U najnovijim

idejama, u tzv. kooperativnoj bezbjednosti, nacionalna bezbjednost više nije jedini objekt bezbjednosne pažnje, a država nije jedini subjekat. Briga o zaštiti i bezbjednosti jednako se usmjerava na bezbjednost pojedinca, kolektivnu bezbjednost i odbranu, kao i na širenje saradnje u oblasti bezbjednosti. U očuvanju i jačanju bezbjednosti, pored države i njene vojne moći, sve veći uticaj imaju međunarodne organizacije, nevladine organizacije, pojedinci, kao i drugi subjekti međunarodnih odnosa.

Pronalaženje novih strategija i efikasnih i provodivih programa koji će pravovremeno i efikasno odgovoriti na bezbjednosne izazove, rizike i prijetnje, kao i osposobljavanjesevskih društvenih struktura za život u svijetu koji se konstantno mijenja imperativ je savremenog društva.

LITERATURA:

- Ejodus, F. (2012). *Međunarodna bezbjednost: teorije, sektori i nivoi*. Službeni glasnik i Centar za bezbjednosnu politiku.
- Đorđević, M. (2013). *Sistem bezbednosti, praktikum*. Niš: Visoka škola strukovnih studija za kriminalistiku i bezbednost.
- Gidens, E. (2007). *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Keserović, D. (2012). *Sistem bezbjednosti Evropske Unije*. Banja Luka: Fakultet za bezbjednost i zaštitu.
- Kukić, S. (2004). *Sociologija, Teorije društvene strukture*. Sarajevo Publishing: Sarajevo.
- Mijalković, S., Keserović, D. (2010). *Osnovi bezbjednosti*. Banja Luka: Fakultet za bezbjednost i zaštitu.
- Simić, D. (2002). *Nauka o bezbednosti: savremeni pristup bezbednosti*. Beograd: Službeni list SRJ i Fakultet političkih nauka.
- Tarnar, Dž. (2009). *Sociologija*. Novi Sad/Beograd: Mediteran Publishing.
- Tatalović, S. (2006). Koncepti sigurnosti na početku 21. stoljeća. *Međunarodne studije*, 6(1).
- Vejnović, D., Obrenović, P. (2017). *Defendološki izazovi u međunarodnim odnosima sa pogledom na BiH*. Banja Luka: Evropski defendologija centar.
- Vojna enciklopedija. (1970). K-1. Beograd: VIZ.